

Επιστημονικόν Βήμα του ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ

ΥΠΟΧΡΕΩΣΙΣ ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΠΗΓΗ ΩΦΕΛΕΙΑΣ

Ἀνεκοινώθη ἤδη διὰ τοῦ «Διδασκαλικοῦ Βήματος» τῆς 10ης τρέχοντος ἡ ἀπόφασις τῆς Διοικήσεως, ὅπως διαθήσῃ προσεχὲς τεῦχος τοῦ «Ἐπιστημονικοῦ Βήματος τοῦ Διδασκάλου» πρὸς δημοσίευσιν ἀρθρῶν καὶ μελετῶν ἐπὶ τοῦ ἔργου τοῦ Πρωτάνεως τῶν Ἑλλήνων Παιδαγωγικῶν καὶ ἐκ τῶν κορυφαίων τῶν ἀνὰ τὸν κόσμον συγχρόνων του σοφοῦ Καθηγητοῦ καὶ Ἀκαδημαϊκοῦ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΒΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΥ. Οὕτω θὰ δοθῇ ἡ εὐκαιρία εἰς τοὺς Ἑλληνας διδῆλους νὰ ἀντιληφθῶσι βαθύτερον τὸ πολύμορφον, πολυσχιδὲς καὶ ἐκτεταμένον ἔργον τοῦ Ν. ΒΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΥ, ὅπως, κατὰ κοινὴν ὁμολογίαν, προώρισται ἐπὶ δεκαετηρίδας τουλάχιστον, ν' ἀποτελῇ τὴν ἀφετηρίαν διὰ πᾶσαν προσπάθειαν προωθήσεως τῆς Ἑλληνικῆς Παιδαγωγικῆς Ἐπιστήμης καὶ τὴν ἀπαραίτητον βᾶσιν δι' ἐπιστημονικὴν κατάρτισιν καὶ ἀπόκτησιν τῆς δυνατότητος παρακολουθήσεως τῆς ἐξελίξεως τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης.

Τὸ σχετικὸν τεῦχος θὰ ἐκδοθῇ εὐθὺς ὡς συγκεντρωθούσιν αἱ σχετικαὶ ἐργασίαι τῶν εὐγενῶς προσφερομένων νὰ συνεισφέρωσιν εἰς τὴν προσπάθειαν ταύτην Ἐπιστημόνων καὶ Ἀνωτέρων Ἐκπαιδευτικῶν, ὡς ἐπίσης καὶ τῶν Ἐπιθεωρητῶν καὶ διδασκάλων, οἵτινες ἐξεδήλωσαν τὴν ἐπιθυμίαν νὰ μὴ στερηθῶσι τῆς εὐκαιρίας νὰ ἐκδηλώσουν τὰ αἰσθήματα εὐγνωμοσύνης των πρὸς τὸν κυριώτερον τῶν συντελεστῶν τῆς ἐξυψώσεως τῆς θέσεως τοῦ διδῆλου καὶ τοῦ σχολείου εἰς τὴν Ἑλληνικὴν κοινωνίαν.

Ἡ οὕτω ἐγκαινιαζομένη ἐμφάνισις εἰς τὸν Κλάδον τῶν μεγάλων Ἑλλήνων Παιδαγωγικῶν ἀνδρῶν δὲν ἀποτελεῖ μόνον ἐκδήλωσιν ὀφειλομένης τιμῆς πρὸς τοὺς ἐργασθέντας διὰ τὴν πρόοδον τῆς Παιδαγωγικῆς Ἐπιστήμης καὶ τὴν ἐξύψωσιν τοῦ ἔργου τοῦ διδασκάλου, ἀλλὰ εἶναι ἐν ταύτῳ ἡ σημαντικωτέρα ἴσως τῶν ὑπηρεσιῶν τὰς ὁποίας δύναται νὰ προσφέρῃ εἰς τοὺς Ἑλληνας διδῆλους τὸ ἐπιστημονικὸν περιοδικὸν τῆς ὀργανώσεως. Διότι περισσότερον παντὸς ἄλλου ἐπιθυμεῖ ὁ διδάσκαλος νὰ γνωρίσῃ τὸν βίον, τὰς ἰδέας, τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀγωγῆς τῶν παιδῶν ἀγῶνας τῶν πρωτοπόρων ἐν τῇ προσπάθειᾳ τῆς μορφώσεως τῆς ἀνηλικίου γενεᾶς.

Διὰ τοῦτο εἶναι ἀπαραίτητον νὰ διατίθενται σελίδες τινες τοῦ «Ἐπιστημονικοῦ Βήματος» καὶ διὰ τὴν δημοσίευσιν μελετῶν ἐπὶ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου μεγάλων Παιδαγωγῶν Ἑλλήνων καὶ ξένων, συγχρόνων καὶ καλαιστοτέρων.

Τὴν ἐργασίαν ταύτην ἀναμένει ἡ Διοίκησις ν' ἀναλάβουν οἱ δυνάμενοι νὰ χρησιμοποιήσουν τὰς ἀπαραίτητους πηγὰς ἐκπαιδευτικοὶ καὶ δὴ διδάσκαλοι.

Θὰ δώσουν οὗτοι τὴν εὐκαιρίαν εἰς τοὺς διδασκάλους τῶν Ἑλληνοπαίδων, ὡς γράφει ὁ ἀξιότ. Διευθυντῆς τῆς Μαρασιεῖου Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας κ. Γ. Παλαιολόγος, προλαμβάνων εἰς τὴν ἀπόφασίν της τὴν Διοίκησιν διὰ τῆς ἀποστολῆς πρὸς αὐτὴν μελέτης τοῦ Γυμνασιάρχου κ. Δεδούση περὶ Γάλλου Παιδαγωγοῦ τοῦ 17ου αἰῶνος, «νὰ γνωρίσουν καὶ νὰ ἔχουν ὡς ἀξία πρότυπα τῆς ἀποστολῆς των τοὺς ἐργασθέντας μὲ ἐξαιρετικὴν αὐτοθυσίαν, συνάμα δὲ μὲ ἐμβριθεῖαν καὶ ἀποτελεσματικότητα, ὑπὲρ τοῦ παιδιοῦ καὶ τοῦ λαοῦ των.»

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΤΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΔΟΥΣ ΚΑΙ ΜΕΣΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Σημείωσις. Ἐν ἔτει 1949 ἐδημοσίευσεν ἡ Παιδαγωγικὴ ἐπιτροπὴ τὸν «Πρόγραμμα τῶν μαθημάτων τῶν σχολείων τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσως». Κατὰ τὴν σύνταξιν αὐτοῦ κατέβαλλον πάντες προσπάθειαν, ἵνα ἀποβῇ τοῦτο κατὰ τὴν ἀρίστην τῆς λέξεως σημασίαν συγχρονισμένον. Καὶ νῦν δὲ ἐπιθυμῶν νὰ βοηθῆσω ἔτι μάλλον τοὺς λειτουργοὺς οὐ μόνον τῆς στοιχειώδους, ἀλλὰ καὶ τῆς μέσης ἐκπαίδευσως εἰς τὴν κατανόησιν τῶν ἀπαιτήσεων, τὰς ὁποίας προβάλλει ἡ σύγχρονος παιδαγωγικὴ εἰς τὴν σύνταξιν ἐπιστημονικῶς ὀρθῶν προγραμμάτων, καὶ νὰ συντελέσω εἰς τὴν ὄσφ τὸ δυνατόν ταχυτέραν ἐκδοσὴν ἐπισήμων ἀληθῶς συγχρονισμένων, παρέχων τὸ ἀκόλουθον δημοσίευμα, τὸ ὁποῖον ἀκολουθεῖ—κατόπιν ἀδείας τῆς οἰκείας ἐπιτροπῆς τῆς συντάξεως—ἄρθρον δημοσιευθὲν ἐν τῷ *Lexikon der Pädagogik*, Verlag A. Francke, Bern, 1950—1952. Ὅτι ἐν αὐτῷ γίνεται λόγος περὶ τῶν ἀλλαγῶν συμβαινόντων εἶναι, νομίζομεν, λίαν ὀφελίμων. Διότι οὕτως εἶναι δυνατόν νὰ λάβῃ ὀρθὰς τινὰς ὁδηγίας περὶ τοῦ προγράμματος ὁ Ἕλλην ἐκπαιδευτικὸς λειτουργός, ὅστις ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ὀλίγα εἶναι δυνατόν νὰ ἀναγνώσκῃ.

Ἐν τῷ σχολεῖῳ διδάσκονται περισσώτερα τοῦ ἐνὸς μαθήματα. Διὰ τοῦτο ἀναγκαῖον εἶναι νὰ εἶναι καθωρισμένη ἐκ τῶν προτέρων ἡ ἀκολουθία τῶν ἐπὶ μέρος μεθοδικῶν ἐνοτήτων ἐν ἐκάστῳ μαθηματι καὶ αἱ ὥραι τῆς διδασκαλίας ἐκάστου μαθήματος κατὰ τὴν ἀριθμὸν καὶ κατὰ τὴν θέσιν αὐτῶν ἐν τῇ ἡμερησίᾳ σχολικῇ ἐργασίᾳ. Εἶναι δὲ δυνατόν νὰ γίνῃ τοῦτο μόνον, ἂν ἡ πολιτεία παρέχῃ εἰς τοὺς ἐκπαιδευτικούς λειτουργοὺς ὀρισμένον πρόγραμμα τῶν μαθημάτων. Τοῦτου δὲ ἕνεκα, πάντοτε, ἀφ' ὅτου τὴν ἐκπαίδευσιν τῆς νεολαίας ἔχει ἀναλάβῃ ἡ πολιτεία, τὸ πρόγραμμα τῶν μαθημάτων εἶναι οὐσιώδεις συστατικὸν τῆς ὁργανώσεως τοῦ σχολείου.

Διὰ τοῦ προγράμματος καθορίζονται τὰ κατὰ τὴν ἐκλογὴν τῆς διδασκείας ὕλης, ὁ ἀριθμὸς τῶν διδασκτέων μαθημάτων καὶ τῶν διδασκτικῶν ὥρων ἐκάστου αὐτῶν.

Ἄλλ' ὅσονδήποτε σπουδαῖον καὶ ἂν εἶναι κατὰ τὰς περιστάσεις τὸ ζήτημα τοῦ προγράμματος, δὲν εἶναι ὅμως τὸ σπουδαιότατον τῶν σχολικῶν ζητημάτων. Τὸ σπουδαιότατον εἶναι τὸ τῆς μορφώσεως διδασκάλων» (Kerschesteiner). Τὸ πρόγραμμα θὰ ἦτο περιττόν, ἂν ἦτο δυνατόν εἰς ἕκαστον σχολεῖον νὰ ἐργάζεται εἰς καὶ μόνος διδάσκαλος, πλήρης ἀγάπης πρὸς τὸ

ἐπάγγελμα, ἀρτίως προπαιδευθεὶς ὑπὸ παιδαγωγικὴν καὶ ἐπιστημονικὴν ἐποψίν καὶ ἔχων τὸ φυσικὸν χάρισμα τοῦ διδάσκειν. Ἄλλὰ καὶ ἂν ὑπὸ τοὺς ὄρους τούτους ἐγένετο ἡ σχολικὴ ἐργασία, ἀναγκαῖον θὰ ἦτο νὰ ὑπάρχῃ πρόγραμμά τι χάριν τῆς ἀρμονικῆς συνεργασίας τῶν διαφόρων σχολείων. Πάντως ὅμως τὸ πρόγραμμα τοῦτο θὰ εἶχε μόνον τυπικὴν καὶ ἐπουσιώδη, σημασίαν πρὸ τοῦ σπουδαιότητος ἐκείνου, δηλαδὴ τοῦ τῆς προσωπικότητος τοῦ διδασκάλου.

Κατὰ τῆς διδασκαλίας, ἥτις ἀκολουθεῖ αὐστηρῶς τὸ πρόγραμμα, λέγεται, ὅτι αὕτη δεσμεύεται ὑπερβολικῶς ὑπ' αὐτοῦ, ὅτι ἐξ αἰτίας αὐτοῦ καθίσταται ἀδύνατος ἡ παρατήρησις καὶ βαθύτερα ἐξέτασις γεγονότων, τὰ ὁποῖα παρουσιάζονται αἰφνιδίως καὶ διὰ τοῦτο ἦτο ἀδύνατον νὰ προῖδη τις. Τοιαῦτα δὲ ἐπ' εὐκαιρίας σχολικῶν ἐργασιῶν διδόντων ζῶν εἰς τὸ ἔργον τοῦ σχολείου, εἶναι πολὺ ἐλκυστικώτερα καὶ διδασκτικώτερα ἐκείνων, αἵτινες αὐστηρῶς ἀκολουθοῦν τὴν ὑπὸ τοῦ προγράμματος καθωρισμένην ἐκλογὴν τῆς ὕλης.

Αἱ ἀντιρρήσεις ὅμως αὗται ἰσχύουν, ἂν τὸ πρόγραμμα περιέχῃ ἐν πάσῃ λεπτομέρειᾳ τὴν διδασκτέαν ὕλην, ἐπιβάλλεται δὲ ὑπὸ τοῦ νόμου ἡ αὐστηρὰ ἐφαρμογὴ αὐτοῦ. Ἄλλ' ὑπάρχουν ἀπὸ πολλοῦ προσπάθειαι πρὸς ἀντικατάστασιν τοῦ συνήθους τοῦτου προγράμματος τῶν μαθημάτων δι' ἄλλου ἐλευθερωτέρου.

Ἡ καλουμένη *συγκεντρωτικὴ διδασκαλία*, ἡ *δραμικὴ διδασκαλία*, ἡ *διδασκαλία κατὰ τὰς ἐποχὰς τοῦ ἔτους* καὶ ἄλλαι παρόμοιαι ἀπέπειραι πρὸς μεταρρύθμισιν τῆς διδασκαλίας ἀπαιτοῦν ἰδιαίτερα προγράμματα.

Τέλος δὲ ἀναγκαῖον εἶναι νὰ μνημονεύσωμεν, ὅτι πολλοὶ ἤδη ἔχουν ὑποδείξει τὴν ἀνευ προγράμματος διδασκαλίαν, δηλαδὴ τὴν καλουμένην ἐπ' εὐκαιρίας διδασκαλίαν.

Ἠρότερον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συνετάσσοντο προγράμματα περιλαμβάνοντα τὸ ἐλάχιστον ποσὸν ὕλης, τὸ ὁποῖον ὤφειλε νὰ διδάξῃ σχολεῖόν τι.

Ἄλλοτε εἶδος προγράμματος εἶναι ἐκείνο, καθ' ὃ τίθενται τὰ ἀνώτατα ὄρια, ἅτινα ὑπὸ τοὺς ἀρίστους ὄρους εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιτυγχάνωνται, ἀλλὰ νὰ μὴ ὑπερβαίνωνται. Μετὰ δὲ τὸν πρῶτον οἰκουμενικὸν πόλεμον πολλαχοῦ τὰ προγράμματα ἀνεθεωρήθησαν. Ἄντι τῶν προγραμμάτων, τὰ ὁποῖα θέτουν τὸ κατώτατον ἢ τὸ ἀνώτατον ὄριον, συνετάσσοντο προγράμματα,

τά ὅποια περιωρίζοντο εἰς τὴν δῆλωσιν τῶν σκοπῶν, οἱ ὅποιοι ὀφείλουσαν νὰ ἐπιτυγχάνωνται καὶ ἐν τῇ καθόλου διδασκαλίᾳ καὶ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ἐκάστου μαθήματος. Πρὸς συμπλήρωσιν δὲ καὶ ἀκριβεστέραν καθοδήγησιν τῶν διδασκάλων προσηρτῶντο πολλάκις προγράμματα εἰδικά, τὰ ὅποια δὲν ἦσαν ὑποχρεωτικά. Ἄλλ' ὅμως αἱ νομικαὶ διατάξεις τῶν προγραμμάτων ὑποχρεῶνουν τὸν διδάσκαλον νὰ ἐπεξεργάζεται τὴν διδασκτέαν ὕλην κατὰ μεθοδικὰ ἀξιώματα καὶ οὕτω νὰ συντάσῃ τοπικὰ προγράμματα καὶ προγράμματα τῶν διαφόρων ἐργασιῶν.

Ἐπειδὴ δὲ πρὸς τοῦτοις ἐνταῦθα πρόκειται καὶ περὶ τῆς κατανομῆς τῶν μαθημάτων κατὰ τὸν εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ σχολείου τιθέμενον χρόνον, γίνεται ὡσαύτως λόγος περὶ ἐβδομαδιαίων, περὶ μηνιαίων καὶ περὶ ἐτησίων προγραμμάτων. Ἡ νεωτέρα αὕτη ἀντίληψις περὶ τῆς συντάξεως προγραμμάτων τινος ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ προφυλάττῃ τὴν κατὰ πρόγραμμα γινομένην διδασκαλίαν ἀπὸ ὑπερβολικῆν προσήλωσιν εἰς σχῆμά τι καὶ νὰ παρέχῃ ἀρκετὴν ἐλευθερίαν περὶ τὴν ἐκλογὴν τῆς ὕλης καὶ τὴν διαμόρφωσιν τῆς διδασκαλίας.

Ἄλλ' ἐπειδὴ συχνάκις μετατίθενται οἱ διδάσκαλοι εἰς ἄλλα σχολεῖα καὶ μαθηταὶ δὲ πολλάκις ἀλλάσσουν σχολεῖα, ἵνα διατηρηθῆται ἡ ἐνότης καὶ ἡ συνέχεια τῆς σχολικῆς ἐργασίας, ἀναγκαῖον εἶναι τοῦλάχιστον διὰ τινὰ μαθήματα—π. χ. διὰ τὴν μητρικὴν γλῶσσαν, τὴν ἀριθμησιν, τὴν γραφὴν, τὰ γυναικεῖα χειροτεχνήματα—ἀναγκαῖον εἶναι τὰ προγράμματα νὰ ὀρίζουν ὑποχρεωτικὴν ἐτησίαν ὕλην.

Ἄλλὰ καὶ περὶ τῶν ἄλλων μαθημάτων περιέχει τὸ πρόγραμμα ὑποχρεωτικὰς τινὰς ὁδηγίας. Ὅθεν πρόγραμμά τι νεώτερον περιέχει, τὰ ἀκόλουθα. Μέρος, ἐν ᾧ ἀναγράφεται ἡ δι' ὅλα τὰ σχολεῖα ὑποχρεωτικὴ ὕλη διδασκαλίας. Εἰς τοῦτο δὲ προσαρτᾶται μέρος περιέχον καὶ μὴ ὑποχρεωτικὴν ὕλην, ἥτις εἶναι δυνατόν κατὰ τοὺς ἐκάστοτε κρατοῦντας ἄρτους νὰ διαφέρῃ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον καὶ ἀπὸ σχολείου εἰς σχολεῖον.

Καὶ νῦν ἐρχόμεθα εἰς ἕτερον ζήτημα, τὸ τῆς θεωρίας περὶ τοῦ προγράμματος.

Ἡ θεμελιώδης σημασία, τὴν ὅποیان εἶναι δυνατόν νὰ ἔχῃ πρόγραμμά τι εἰς τὴν ὀργάνωσιν τοῦ σχολείου, ἀπὸ μακροῦ παρῶρμησα παιδαγωγοῦ καὶ μεθοδικοῦς νὰ μελετήσουν τὰ κύρια, περὶ τῶν ὁποίων ὀφείλει νὰ διδῆ πληροφορίας πρόγραμμά τι. Τοιαῦτα δὲ ἐρευνᾶν ὠδήγησαν εἰς θεωρίαν περὶ τοῦ προγράμματος, ἥτις εἶναι δυνατόν νὰ ἐφαρμόζεται εἰς ἅπαντα τὰ εἶδη σχολείων καὶ ὑπὸ τοὺς διαφορωτάτους σχολικοὺς ἄρτους.

Ἐπειδὴ τὸ πρόγραμμα εἶναι ἐκ τῶν σπουδαιωτάτων εἰς τὴν λειτουργίαν σχολείου τινὸς πραγμάτων, ὀφείλει τοῦτο νὰ ἐκπληροῖ τοὺς ἀκολουθούσους ἄρτους. Ἡ διδασκαλία εἰς πᾶν σχολεῖον ὀφείλει νὰ εἶναι διηρημένη κατὰ μαθήματα. Ἡ ἐκλογὴ δὲ τούτων εἶναι τὸ πρῶτον καὶ σπουδαιωτάτον ζήτημα,

ἐπειδὴ δὲν εἶναι πᾶν μάθημα κατάλληλον διὰ πᾶν εἶδος σχολείου.

Δεύτερον πρόβλημα μετὰ τὸ τοῦ καθορισμοῦ τῶν μαθημάτων εἶναι τὸ τῆς κατανομῆς αὐτῶν εἰς τὸν καθόλου χρόνον τῆς διδασκαλίας. Ἐναρξίς καὶ πέρας τῆς διδασκαλίας ἐκάστου μαθήματος πρέπει νὰ ὀρίζονται ἀκριβῶς, ὡσαύτως δὲ καὶ αἱ ἐβδομαδιαῖαι ὥραι δι' ἕκαστον μάθημα.

Πρὸς τοῦτοις τὸ πρόγραμμα ὀφείλει νὰ διδῆ πληροφορίας περὶ τῆς ἐκλογῆς τῆς ὕλης εἰς ἕκαστον μάθημα καὶ περὶ τῆς κατανομῆς αὐτῆς εἰς χρονικὰ διαστήματα. (Ποσὸν τῆς κατ' ἔτος διδασκτέας ὕλης). Τέλος δὲ πρόγραμμα, τὸ ὅποιον, συντάσσεται κατ' ὀρθὰς παιδαγωγικὰς ἀρχὰς, ὀφείλει νὰ περιέχῃ καὶ ὁδηγίας τινὰς περὶ τῆς ἀμοιβαίας σχέσεως τῶν διαφόρων μαθημάτων, δηλ. περὶ τῆς συγκεντρώσεως τῆς διδασκαλίας.

Κατὰ ταῦτα τρεῖς κυρίως ἀπαιτήσεις πρέπει νὰ πληροῖ τὸ πρόγραμμα.

1. Ὅρίζει τὸν ἀριθμὸν τῶν μαθημάτων.
2. Ὅρίζει τὸν ἀριθμὸν τῶν ὥρων καθ' ἐκάστην ἐβδομάδα καὶ κατ' ἔτος, καθ' ἃς διδάσκεται ἕκαστον μάθημα.
3. Παρέχει ὁδηγίας περὶ τῆς ἐκλογῆς τῆς ὕλης ἐν ἐκάστῳ μαθήματι καὶ περὶ τῆς συνδέσεως τῶν μαθημάτων.

Αἱ τρεῖς αὗται ἀπαιτήσεις δὲν ἔχουν τὴν αὐτὴν σπουδαιότητα δι' ἅπαντα τὰ εἶδη σχολείου. Οὕτω π.χ. διὰ τὸ Πανεπιστήμιον τὸ πρόγραμμα ἔχει δευτερεύουσαν σημασίαν. Ἐν τούτῳ ὀρίζονται γενικῶς τὰ μαθήματα, εἰς ἃ ὀφείλει ὁ φοιτητὴς νὰ ἐξετασθῆ.

Εἰς σχολεῖα μέσης ἐκπαιδεύσεως, τὰ ὅποια ἐπιδιώκουν ἐπαγγελματικὴν μόρφωσιν, οἳ εἶναι αἱ ἐμπορικαὶ σχολαί, αἱ μουσικαί, βιοτεχνικαὶ κ.λ.π. τὸ πρόγραμμα ἔχει μεγαλυτέραν σημασίαν. Βεβαίως τὸ πρόγραμμα τοιούτων σχολῶν εἶναι ἀρκετὰ μονομερές, ἔνεκα τοῦ σκοποῦ, ὃν ἐπιδιώκει ἐκάστη αὐτῶν. Ἐπειδὴ δηλαδὴ αἱ σχολαὶ αὗται ἀποβλέπουν εἰς ἐπαγγελματικὴν μόρφωσιν, ἀναγκάζονται νὰ περιορίζουν τὴν ἀρμονικὴν πᾶσῶν τῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν μόρφωσιν καὶ νὰ ἐνδιαφέρονται πρὸ πάντων περὶ τῆς ἐκλογῆς τῆς ὕλης ἐν ἐκάστῳ μαθήματι. Τοιοῦτοτρόπως τὸ πρόγραμμα τῶν ἐπαγγελματικῶν σχολῶν γίνεται πρόγραμμα ὕλης. Συμβαίνει δὲ τοῦτο, ἐπειδὴ ὁ χαρακτὴρ τῶν ἐπαγγελματικῶν μέσων σχολῶν ἐκ τῶν προτέρων ἐπιβάλλει τὸν καθορισμὸν τῆς διδασκτέας ὕλης.

Ὁμοιωδῶς διάφορος εἶναι ἡ σημασία τοῦ προγράμματος διὰ τὰ Γυμνάσια, διὰ τὰς σχολὰς μορφώσεως διδασκάλων, διὰ τὰ δημοτικὰ σχολεῖα, δι' ἀστικὰς σχολὰς κ.λ.π. εἰς τὰ σχολεῖα ταῦτα ἀναγκαῖον εἶναι τὸ πρόγραμμα νὰ διορίζεται εὐρέως ὑπὸ τινος γενικῶς ἀνεγνωρισμένου παιδευτικοῦ ἰδεώδους. Τὸ δὲ παιδευτικὸν ἰδεῶδες προκύπτει πάντοτε ἐκ τῶν πνευματικῶν κινήσεων καὶ διαφορόντων λαθ' ἑνὸς. Ἄνευ σαφοῦς παιδευτικοῦ ἰδεώδους οὐδέποτε ἐπιτυγχάνεται πρόγραμμα, ἀπηλλαγμένον ἀνε-

πιτυχών συνδυασμών και αντιθέσεων. Διά τούτο εὐκταίον εἶναι πρόγραμμά τι νὰ συντάσσεται πάντοτε ὑπὸ μιᾶς καὶ μόνης παιδαγωγικῆς προσωπικότητος, ἧτις εἶναι μετὰ λόγου πεπεισμένη περὶ τῆς ἀξίας της καὶ δέχεται μὲν τὰς συμβουλὰς εἰδικῶν, ἀλλὰ λύει τὸ ζήτημα τοῦ προγράμματος ἑξ ἑαυτῆς.

Τρίτον κατὰ τὴν σύνταξιν τοῦ προγράμματος ἀναγκαῖον εἶναι νὰ λαμβάνωνται ὑπ' ὄψιν οἱ ὅροι ὑπὸ τοὺς ὁποίους λειτουργεῖ σχολεῖόν τι. Εἰς τὴν σύνταξιν δηλοσθῆ πρόγραμμάτος τινὸς πρέπει νὰ λαμβάνωνται ὑπ' ὄψιν καὶ παράγοντες τινες μᾶλλον ἐξωτερικοί.

Εἶναι φανερόν, ὅτι οἱ ὅροι, ὑφ' οὓς λειτουργοῦν τὰ σχολεῖα πολιτείας τινός, ὡς ὀρίζει ταύτους ἡ σχολικὴ νομοθεσία, καὶ οἱ τοπικοὶ ὅροι, ὑφ' οὓς λειτουργεῖ ἕκαστος σχολεῖον ἐπιδρῶν θεωρητικῶς ἐπὶ τῆς ἐπεξεργασίας προγράμματος τινός, διότι ἀναγκαῖον εἶναι τὸ πρόγραμμα νὰ εἶναι δυνατόν νὰ τίθεται ἀφετηρία τῆς διδασκαλίας παντὸς σχολείου, ἀμὰ δὲ καὶ νὰ εἶναι δυνατόν νὰ ἐφαρμόζεται πρακτικῶς. Οὕτω δὲν εἶναι ὀρθόν νὰ τίθενται εἰς τὸ πρόγραμμα ἀπαιτήσεις, αἵτινες ἐπιβάλλουσι μεταβολὴν τῶν νομικῶν διατάξεων, ἢ αἵτινες ἀπαιτοῦν παρὰ τῶν ἑκαστοχῶν σχολικῶν ἀρχῶν θυσίας μεγαλυτέρας τῶν δυνάμεων τῶν. Ἐξ ἄλλου δὲ εἶναι σχεδὸν ἀδύνατον νὰ συντάσσῃ τις πρόγραμμα ὑποχρεωτικὸν δι' ὅλα τὰ σχολεῖα ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ.

Ὅθεν πρέπει πάντοτε νὰ δίδεται ἐλευθερία πρὸς ἕλλογον μετακλισμὸν τοῦ γενικοῦ προγράμματος εἰς τοπικά εἰδικὰ προγράμματα. Τὸ δὲ ἀξίωμα τῆς ὅσον τὸ δυνατόν μεγαλυτέρας ἐποπτικότητος ὀφείλει νὰ παρορμᾷ τὸν διδάσκαλον νὰ θέτῃ πρὸ παντὸς τὴν στενοτέραν πατρίδα εἰς τὸ κέντρον τῆς διδασκαλίας. Οἱ δὲ γεωγραφικοὶ καὶ οικονομικοὶ ὅροι ὀφείλουσι νὰ λαμβάνωνται ὑπ' ὄψιν καὶ νὰ μὴ τίθενται ἐκποδὸν διὰ τῶν διατάξεων τοῦ προγράμματος. Πρὸ πάντων δὲ πρέπει κατὰ τὸ δυνατόν νὰ λαμβάνωνται ὑπ' ὄψιν αἱ ἰδιαίτεροι ἀνάγκαι τῶν σχολείων πόλεων καὶ τῶν σχολείων τῶν μικρῶν συνοικισμῶν διὰ καταλληλοῦ ἐκλογῆς τῆς ὕλης κατὰ τὰ τὸ εἶδος καὶ τὸ ποσὸν καὶ δι' ἑλλόγου κατανομῆς τῆς ὕλης διὰ θερινὰ σχολεῖα καὶ διὰ χειμερινὰ καὶ διὰ κατανομῆς εἰς τὰ ἐπὶ μέρους σχολικὰ ἔτη. Τέλος ἀναγκαῖον εἶναι τὸ πρόγραμμα νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν τὴν ἰδιαίτερον πατρίδα καὶ ὑπὸ τὴν εὐρυτέραν τῆς λέξεως σημασίαν. Αἱ παρατηρήσεις δὲ αὗται ἀναφέρονται πρὸ πάντων εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς ἱστορίας, τῆς γεωγραφίας καὶ τῶν φυσιογνωστικῶν, ἀλλ' ἐν μέρει καὶ τῆς μητρικῆς γλώσσης, τῶν ξένων γλωσσῶν καὶ τοῦ ἄσματος.

Πρὸς τοῦτοις τὸ πρόγραμμα εὐκταίον εἶναι νὰ λαμβάνῃ εὐρέως ὑπ' ὄψιν καὶ τὸ φύλον, ὅπερ σπανίως καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μόνον ἀτελῶς γίνεται. Μόνον δι' ὀλίγα μαθήματα, ἅτινα διδάσκονται χωρι-

στά, ὡς διὰ τὴν χειροτεχνίαν, οἰκιακὴν οἰκονομίαν, φυσικὴν καὶ γυμναστικὴν συντάσσονται ἰδιαίτερα δι' ἕκαστον φύλον προγράμματα. Ἀλλὰ διὰ τὴν διδασκαλίαν μαθητῶν καὶ μαθητριῶν ἄνω τῶν δώδεκα ἐτῶν πρέπει καὶ δι' ἄλλα μαθήματα νὰ συντάσσωνται ἰδιαίτερα δι' ἕκαστον φύλον προγράμματα, πρὸ πάντων δὲ διὰ τὴν διδασκαλίαν γλωσσῶν, ἱστορίας, γεωγραφίας καὶ ἄσματος.

Πρὸς τοῦτοις ἀξιὸν μνησθῆναι εἶναι, ὅτι τὸ πρόγραμμα διατελεῖ ἐν στενῇ συναφείᾳ πρὸς τὴν μόρφωσιν διδασκάλων. Μαθήματα δηλαδὴ, εἰς τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι προπαρασκευασμένος ὁ διδάσκαλος, δὲν εἶναι ὀρθόν νὰ ἀναγράφωνται εἰς τὸ πρόγραμμα.

Διὰ τούτο, *περὶ ἢ ληφθῆ πρόνοια περὶ τῆς μορφώσεως διδασκάλων, δὲν πρέπει νὰ εἰσάγεται νέον τι μάθημα*. Καὶ εἶναι μὲν δυνατόν νὰ γίνεται προπαρασκευὴ τις διὰ μαθημάτων μετεκπαιδεύσεως, ἀλλὰ ἡ μετεκπαίδευσις οὐδέποτε ἐξαρκεῖ εἰς εὐρείαν μεταρρύθμισιν τοῦ προγράμματος.

Ὁ τύπος τοῦ σχολείου πρὸς τοῦτοις κέκτηται θεμελιώδη σημασίαν εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ προγράμματος. Ἀναγκαῖον εἶναι ἐκ τῶν προτέρων νὰ λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ὁ χαρακτήρ ἑκάστου σχολείου, ἢ ἰδιαίτερα φύσις τῶν φοιτῶντων μαθητῶν, αἱ πρὸς ἐπάγγελμά τι δυνατότητες μετὰ τὴν ἀποφοίτησιν. Οὕτω πρέπει νὰ συντάσσωνται π.χ. τὰ προγράμματα τῶν διαφόρων τύπων σχολείων μέσης ἐκπαιδεύσεως, ἀλλὰ καὶ τῶν σχολείων, ἅτινα μορφώνουσι ἐκπαιδευτικούς λειτουργούς.

Τέλος δὲ ὀφείλει νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν τὸ πρόγραμμα καὶ τὴν ἡλικίαν τῶν μαθητῶν, δηλαδὴ τὴν σωματικὴν καὶ ψυχικὴν ἀνάπτυξιν αὐτῶν. Εἶναι βεβαίως δυσχερέστατον νὰ συντάσσεται οὕτω τὸ πρόγραμμα, ὥστε νὰ εἶναι δυνατόν νὰ ἀποφεύγεται ὅλως ἢ πρόωρος διδασκαλία ὕλης τινός. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς τοῦτοις ἡ ὀριμότης τῶν μαθητῶν ἐν τινὶ τάξει πάντοτε θὰ εἶναι διάφορος, τὸ πρόγραμμα εἶναι δυνατόν νὰ ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν ἡλικίαν μόνον γενικῶς.

Ἡ διαμόρφωσις τοῦ προγράμματος. Πλὴν τῶν ἀνωτέρω λεχθεισῶν προϋποθέσεων, ἀντιλήψεων, περιορισμῶν καὶ προβλημάτων, ἅτινα καθιστοῦν τὸ πρόγραμμα τόσον πολυσχιδές, ἀναγκαῖον εἶναι νὰ ἐξετάζεται ἐπιμελῶς καὶ ἡ διατύπωσις αὐτοῦ. Πρὸ πάντων δὲ ἀπαιτεῖται ὀρθὴ τήρησις τοῦ μέτρου εἰς τὸν κατ' ἀριθμοῦ καθορισμὸν τῶν ἐπὶ μέρους μαθημάτων. Πρόγραμμα, τὸ ὁποῖον παρέχει πᾶσαν λεπτομερείαν, περιορίζει τὸν διδάσκαλον καὶ ἀφαιρεῖ ἀπ' αὐτὸν τὴν ἐλευθερίαν, ἧτις εἶναι ἀναγκαῖα πρὸς ἐλευθέραν διαμόρφωσιν τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ. Ἐξ ἄλλου ὁμως δὲν παρέχεται εἰς αὐτὸν εἰμὴ πολὺ ὀλίγη βοήθεια, ἐν τῷ πρόγραμμά περιέχῃ καθ' ὑπερβολὴν γενικὰς καὶ ἀορίστους ὁδηγίας, οἷα π.χ. εἶναι ἡ ἀκόλουθος. Ἡ σπουδαιότατα γεγονότα ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς 19ης ἑκατονταετηρίδος. Ὄρθόν εἶναι νὰ καθορίζεται μὲν ἀκριβῶς

ἡ ὕλη νὰ παρέχεται ὁμοίως εἰς τὸν διδάσκαλον πᾶσα περὶ τὴν διαμόρφωσιν αὐτῆς ἐλευθερία. Παράδειγμα ἔστω τὸ ἀκόλουθον. Γεωγραφία εἰς γυμνασιακὰς τάξεις: «Χαρκτηριστικαὶ χῶραι τῆς Εὐρώπης καὶ τῶν λοιπῶν Ἠπειρῶν, καθ' ὅσον αὐταί, ἐμφανιζόμεναι ὑπὸ νέαν μορφήν, εἶναι δυνατόν νὰ εὐρύνουν τὸν γεωγραφικὸν ὄριζοντα τῶν μαθητῶν». «Οἰκονομικὴ γεωγραφία τῆς Ἑλλάδος» κτλ.

Ἡ διάρθρωσις προγράμματός τινος ὀφείλει νὰ εἶναι τόσο εὐρεία, ὥστε νὰ περιλαμβάνη δι' ἕκαστον μάθημα τοῦλάχιστον τὸν σκοπὸν τῆς διδασκαλίας καὶ μορφώσεως καὶ ἠοιθμημένην τὴν ὕλην, ἣτις θεωρεῖται κατάλληλος πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τούτου. (ἐκλογή τῆς ὕλης). Πρὸς δὲ τούτοις τὰ προγράμματα ὀφείλουν νὰ περιέχουν εἰς ἰδιαιτέρον, μὴ ὑποχρεωτικόν, μέρος ὁδηγίας περὶ τῆς μεθοδικῆς διαμορφώσεως τῆς διδασκαλίας, ἐξηγήσεις περὶ τοῦ διδακτικοῦ σκοποῦ καὶ περὶ τῆς ἐκλογῆς τῆς ὕλης, παραπομπὰς εἰς μεθολογικά καὶ εἰδικὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα εἶναι δυνατόν νὰ χρησιμεύουν ὡς βοηθήματα εἰς τὴν προπαρασκευὴν τοῦ διδασκάλου καὶ ὑποδείξεις περὶ διδακτικῶν μέσων, χάριν ἐποπτικῆς διδασκαλίας κ.λ.π.

Τελευταῖον ἀξία μνείας εἶναι αἱ ἐργασίαι τοῦ Carlton W. Washburne, ὅστις πρῶτος προσεπάθησε νὰ συντάξῃ πρόγραμμα ὁρμώμενος ἐκ τοῦ πειράματος καὶ πρὸς τούτοις ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τὸ μὲν τὰς κοινωνικὰς καὶ ἐκπολιτιστικὰς ἀπαιτήσεις, τὸ δὲ προπάντων τὰς πνευματικὰς δυνατότητας τῶν μαθητῶν. Ὅστις διεξήγαγεν ἐν τοῖς σχολείοις τῆς Winetka ἐμβριθεστάτας ἐρεῦνας, ἵνα ἐξεύρη, τί εἶναι δυνατόν νὰ κατανοοῦν καὶ νὰ ἐπεξεργάζωνται παιδιά ὀρισμένης ἡλικίας. Ἐννοία τις δὲ οἰαδήποτε κατὰ τὰς ἐρεῦνας ταύτας εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθῆται, ὅτι εἶναι πρόσφορος πρὸς τὴν γνωστικὴν ἱκανότητα ἡλικίας τινός, ἂν αὕτη κατανοῆται ὑπὸ 75⁰ τῶν μαθητῶν τῆς ἡλικίας ταύτης. Αἱ ἐρευναὶ αὗται ἤγαγον εἰς πλήρη ἀναθεώρησιν τοῦ προγράμματος καὶ τελείαν ἐγκατάλειψιν τῶν παραδεδομένων ἀντιλήψεων περὶ αὐτοῦ. Ὁ Washburne ἔθηκεν ὀρισμένον ἀριθμὸν οὐσιῶδων ἐννοιῶν, αἵτινες ἔδει νὰ γινώσκωνται καὶ κατανοοῦνται ὑπὸ πάντων τῶν ἀποφοίτων τοῦ σχολείου. Αἱ γνώμαι αὐτοῦ εἶναι σημερον γνωσταὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα Winetka - Plan. Ὑπάρχουν δ' ἐν αὐτῷ κοινωνικὴ ἀγωγή καὶ

ὁμαδικὴ ἐργασία: πρὸς δὲ τούτοις εὐρέως λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ἡ ἀτομικότης τῶν μαθητῶν.

Τὸ ἀμετάβλητον τοῦ προγράμματος.

Τὸ πρόγραμμα οὐσιῶδως εἶναι κατὰ πρῶτον ἔργον παιδαγωγικόν. Πλὴν τούτου ὁμοίως εἶναι ὑποχρεωτικὸν ὁλοκληρωτικὸν συστατικὸν τῆς σχολικῆς νομοθεσίας. Ὡς πᾶν πρᾶγμα σχολικόν οὕτω καὶ τὸ πρόγραμμα ὀφείλει νὰ εἶναι μετὰβλητὸν καὶ ἐξελιξιμόν, καὶ δι' εἰς βαθμὸν μεγαλύτερον ἢ αἱ θεμελιώδεις περὶ προγράμματος διατάξεις. Αἱ ἐπιστήμαι, ἐξ ὧν λαμβάνονται τὰ ἐν τῷ προγράμματι ἀναγραφόμενα μαθήματα, προοδεύουν, παρέχουν νέας γνώσεις, θέτουν νέας θεωρίας, ἐγκαταλείπουν παλαιὰς ἢ ἐρμηνεύουν αὐτὰς κατ' ἄλλον τρόπον ἢ πρότερον. Ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ, ὡς εἰκός, αἱ ἐν τῇ ἐπιστῇ παρατηρούμεναι αὐταὶ μεταβολαὶ δὲν ἀσκοῦν τόσο ἀμεσον ἐπιρροὴν ὅσον εἰς τὰ ἀνώτερα σχολεῖα. Ἰδιαιτέρως ἡ ἱστορία, ἡ γεωγραφία καὶ αἱ φυσικαὶ ἐπιστήμαι ἀπαιτοῦν ἀδιαλείπτως νέαν προσαρμογὴν τοῦ προγράμματος. Ἀλλὰ καὶ αὐταὶ αὐταὶ αἱ παιδαγωγικαὶ ἐπιστήμαι καὶ ὁ κοινωνικὸς βίος νέας πάντοτε προβάλλουν ἀπαιτήσεις εἰς τὸ σχολεῖον, ἐπομένως καὶ εἰς τὸ Πρόγραμμα.

Ὅθεν ὀφείλει τὸ πρόγραμμα πάντοτε νὰ εἶναι συγχρονισμένον καὶ προοδευτικόν.

Οἱ ὑπὸ τὸν γενικὸν σκοπὸν εἰδικώτεροι σκοποὶ τῆς παιδείας, ἡ μέθοδος καὶ ἡ ὕλη πρέπει ἀδιαλείπτως νὰ υποβάλλωνται εἰς ἔλεγχον, νὰ καθαίρωνται καὶ ἐκ νέου νὰ κατατάσσωνται εἰς τὴν προσηκουσαν θέσιν. Ἀλλ' οὕτως ἡ διάρκεια τοῦ βίου προγράμματος τινος εἶναι λίαν περιορισμένη. Τούναντιον τὸ σταθερὸν καὶ ἀμετάθετον στοιχεῖον εἶναι αἱ βαθμίδες τῆς ἀναπτύξεως τῆς νεολαίας, αἱ ὁποῖαι κατὰ τὰ οὐσιῶδη θεωροῦνται κανονικαί.

Εἰς ὅλας τὰς βαθμίδας καὶ εἰς ὅλα τὰ σχολεῖα τὸ πρόγραμμα δὲν πρέπει νὰ δεσμεύη καὶ δουλικῶς νὰ ὁδηγῇ τὸν διδάσκαλον. Ἀναγκαῖον εἶναι νὰ παραμένῃ πάντοτε ὁδηγὸς καὶ στήριγμα αὐτοῦ. Ἀναγκαῖον εἶναι πάντοτε νὰ παρέχῃ εἰς αὐτὸν τὴν ἐλευθερίαν νὰ διαπλάσῃ κατὰ βούλησιν τὴν διδασκαλίαν. Καὶ εἶναι μὲν βεβαίως ἀναγκαῖον νὰ θέτῃ ὅρια, τὰ ὅρια ὁμοίως ταῦτα πρέπει νὰ εἶναι εὐρέα,

Σ. Μ. ΚΑΛΛΙΑΦΑΣ

ΣΟΦΑ ΛΟΓΙΑ ΜΕΓΑΛΩΝ ΑΝΔΡΩΝ

- «Ἡ ὀκνηρία εἶναι τὸ κλειδί τῆς ἐπαιτείας» (Spurgion)
«Ὁ ἐγκέφαλος τοῦ ὀκνηροῦ εἶναι ἐργαστήριον τοῦ διαβόλου» (Bunyan)
«Ὅταν τὸ θάρρος χαθῆ, τὸ πᾶν ἐχάθη» (Goethe)
«Μὴ ἀπελπίζου» (Περικλῆς)
«Ἐστὲ θαρραλέοι, ἐστὲ θαρραλέοι καὶ πάντοτε θαρραλέοι» (Spencer)